

Σύγκριση

Τόμ. 16 (2005)

Ιωάννης Σκουρτζίκου ως θεωρητικός της λογοτεχνίας

Χ. Μ. Νιφτανίδου

doi: [10.12681/comparison.10090](https://doi.org/10.12681/comparison.10090)

Copyright © 2016, Χ. Μ. Νιφτανίδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Νιφτανίδου Χ. Μ. (2017). Ιωάννης Σκουρτζίκου ως θεωρητικός της λογοτεχνίας. *Σύγκριση*, 16, 201-214. <https://doi.org/10.12681/comparison.10090>

Ο Ιωάννης Συκουτρής ως θεωρητικός της λογοτεχνίας¹

Στους φοιτητές μου του Πανεπιστημίου Κύπρου

Η θεωρία είναι μια μορφή ειρωνείας.

Antoine Compagnon

Ο Ιωάννης Συκουτρής (1901-1937) αποτελεί, κατά γενική ομολογία, μια μείζονα μορφή της ελληνικής φιλολογικής επιστήμης. Όπως ενδεικνύει ο τίτλος της, στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εστιάστεί σε μιαν όψη του πολυσχιδούς του έργου, η οποία, αν και σημαίνουσα, δεν έχει τύχει ειδικής μνείας ή συστηματικής ανάλυσης: τη θεωρητική.²

Στρωματογραφικό στη βάση του, το αναλυτικό μας εγχείρημα συνίσταται, ακριβέστερα, σε μια προσπάθεια εντοπισμού στο εν λόγω έργο μιας επιστημονικής διάστασης, η μελέτη της οποίας θα μας βοηθούσε ίσως να δούμε με άλλα μάτια το σύνολο της πνευματικής φυσιογνωμίας του συγγραφέα. Ας σημειωθεί ότι έγνοια μας σε κάθε βήμα είναι η σύνδεση των επιμέρους ευρημάτων της αφαιρετικής μας εργασίας με το ευρύτερο πλαίσιο του υπό μελέτη έργου και, κατ' επέκταση, ο σεβασμός της ιδιομορφίας και της πολυμορφίας αυτού.

Σε ό,τι ακολουθεί θα αναχθούμε, λοιπόν, σε ένα επίπεδο μεταθεωρητικό, προκειμένου να εξετάσουμε ενδεικτικά ορισμένες από τις συνιστώσες του θεωρητικού περί λογοτεχνίας στοχασμού του Συκουτρή, έτσι όπως αυτός συνάγεται από αντιπροσωπευτικά του κείμενα.³

Ι. Τι είναι λογοτεχνία;

Ο Antoine Compagnon στο πρώτο κεφάλαιο της μελέτης του *Ο Δαίμων της θεωρίας*, ευτυχώς στιγμής της αναστοχαστικής διάθεσης της σύγχρονης θεωρητικής σκέψης, σημειώνει:

«Μπροστά από κάθε λογοτεχνική μελέτη, με ό,τι κι αν αυτή καταπιάνεται, το πρώτο ελάχιστο θεωρητικό ζήτημα που τίθεται είναι ο ορισμός που αυτή δίνει (ή δε δίνει) για το αντικείμενό της, δηλαδή το λογοτεχνικό κείμενο».⁴

Ο ορισμός της λογοτεχνίας προσδιορίζεται λοιπόν ορθότατα ως «το πρώτο ελάχιστο θεωρητικό ζήτημα» και, άρα, ως μια πρωταρχική όσο και αναγκαία πράξη θεωρίας.

Ο Συκουτρήs πραγματώνει, όπως θα δούμε, αυτό το οντολογικού περιεχομένου πρόταγμα του θεωρητικού λόγου, στο μέτρο που μας δίνει έναν συστηματικό ορισμό της λέξης και του πράγματος «λογοτεχνία». Ο ορισμός αυτός διατυπώνεται στο κεφάλαιο «Γραμματεία καὶ Λογοτεχνία» του άρθρου «Γραμματεία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929) και έχει ως εξής:

«Ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν γραμματειακῶν μνημείων ἑνὸς ἔθνους διακρίνομεν τμήμα τι, εἰς τὸ ὁποῖον δίδομεν τὸ ὄνομα *λογοτεχνία*. Ἐνταῦθα θὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ διακρίνωμεν ἓν λογοτεχνικὸν μνημεῖον ἀπὸ τῆς λοιπῆς γραμματείας». ⁵

Και μετά από μian ενδελεχή εξέταση των διαφόρων γνωρισμάτων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια προσδιορισμού του λογοτεχνικού (τα γνωρίσματα αυτά είναι, θυμίζουμε, η ύπαρξη ή όχι πρακτικών σκοπών, η φαντασία και το συναίσθημα), ο συγγραφέας καταλήγει στο *κριτήριο της μορφής* σημειώνοντας:

«Κατὰ ταῦτα, *λογοτεχνικόν* θὰ ὀνομάσωμεν πᾶν μνημεῖον, τοῦ ὁποῖου ὁ συγγραφεὺς ἐπεμελήθη ἰδιαιτέρως τὴν μορφήν ἀποβλέπων εἰς αἰσθητικὰς ἀξίας». ⁶

Τρία είναι τα στοιχεία που θα άξιζε να υπογραμμισθούν σχετικά με αυτόν τον πλούσιο σε συνδηλώσεις ορισμό: πρώτον, το γεγονός ότι προσδιορίζει τον ορισμό της λογοτεχνίας ως πράξη ονοματοθεσίας· δεύτερον, το γεγονός ότι είναι *διαφορικός*, στο μέτρο που, προκειμένου να ορίσει τη λογοτεχνία, τη διαφοροποιεί από το σύνολο της λοιπής γραμματειακής παραγωγής· και, τρίτον, το γεγονός ότι είναι *μορφο-κεντρικός*, στο μέτρο που εισάγει το κριτήριο της μορφής σε συνδυασμό με αυτό του αισθητικού αποτελέσματος.

Ερεθιστική για την οπτική μας, αυτή η διαφορική και μορφο-κεντρική σύλληψη όχι μόνον απηχεί τάσεις της ευρωπαϊκής σκέψης της εποχής (οι οποίες κωδικοποιήθηκαν τοπικά από κύκλους όπως οι Γερμανοί Μορφολόγοι και οι Ρώσοι Φορμαλιστές⁷), αλλά και μαρτυρεί τη θήτευση του Συκουτρήs σε θεωρητικά παραδείγματα όπως ο καντιανός ιδεαλισμός και ο γερμανικός ρομαντισμός, που αποτελούν και σημεία αναφοράς της θεωρίας της λογοτεχνίας της περιόδου.⁸

II. Περί γραμματολογίας

Αν στο άρθρο «Γραμματεία» συναντούμε τον συστηματικό ορισμό της λογοτεχνίας, τον οποίο και έχουμε προσδιορίσει ως την πρώτη ορίζουσα αναφοράς της θεωρίας της λογοτεχνίας του Ιωάννη Συκουτρή, στο άρθρο «Γραμματολογία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929) έχουμε μια σειρά από άλλα, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για την οπτική μας, δεδομένα. Ποια είναι αυτά;

Κατά πρώτο λόγο, ο εκτενής ορισμός του όρου «γραμματολογία», ο οποίος συμπληρώνεται από τον προσδιορισμό των δύο κύριων υποσυνόλων του κλάδου, της «μονογραφικής» και της «καθολικής» γραμματολογίας. Η παρουσία της μονογραφικής και της καθολικής γραμματολογίας γίνεται υπό το πρίσμα της ανάλυσης του μεθοδολογικού στίγματος αμφοτέρων: γίνεται λόγος, θυμόμαστε, περί «εργοκεντρικής» και «ποιητοκεντρικής» μεθόδου (η πρώτη είναι εστιασμένη στο έργο, ενώ η δεύτερη στο πρόσωπο του συγγραφέα), μέθοδοι οι οποίες αναλύονται περαιτέρω στη γενετική, την περιγραφική και την ιστορική τους εκδοχή.⁹

Το στοιχείο που κατά κύριο λόγο μάς ενδιαφέρει είναι το γεγονός ότι τόσο στον ορισμό της γραμματολογίας όσο και στον προσδιορισμό των επιμέρους πεδίων της ο Συκουτρή αρθρώνει μian ιδιαίτερα επεξεργασμένη *προβληματική περί του αντικειμένου και της μεθόδου της φιλολογικής επιστήμης*, προβληματική που μας αποκαλύπτει έναν στοχαστή με επιστημολογική εγρήγορση και μεθοδολογική αυτοσυνείδηση.¹⁰

Ένα σημείο που θα άξιζε να δούμε αναλυτικότερα είναι το εξής: θυμόμαστε ότι ο ορισμός της γραμματολογίας προσδίδει στην επιστήμη αυτή ένα κατά βάση ιστορικό περιεχόμενο. Ας δούμε ένα χαρακτηριστικό του τμήμα:

«Γραμματολογία είναι ή φιλολογική επιστήμη, ή όποια εξετάζει ιστορικώς έκαστα ή τὸ σύνολον τῶν λογοτεχνικῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ ἄλλων γραμματειῶν μνημείων ἐνὸς ἔθνους ἐν τῇ ἀδιαρρήκτῳ ἐνότητι τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. (...) Ἡ γραμματολογία εἶναι ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ὅχι μόνον ἐν τῇ εὐρύτερα σημασίᾳ τοῦ ὅρου, ὡς ἐπιστήμη τῶν προϊόντων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ειδικωτέρᾳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας συστηματικὰς φιλολογικὰς ἐπιστήμης, ὅπως ἡ μετρικὴ, φραστικὴ, γραμματικὴ, ποιητικὴ, ρητορικὴ κ.λπ. Εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἐξ ὅλων τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐξετάζει τὰ μνημεῖα ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀλληλουχίᾳ καὶ τῇ ἐξελίξει τοῦ καθόλου πολιτισμοῦ».¹¹

Ωστόσο, μια παρατήρηση που εντοπίζεται στην εισαγωγή του άρθρου που

μελετούμε φαίνεται να προσδίδει στην επιστήμη αυτή και μιαν άλλη, κρισιμότητα για την προβληματική μας, διάσταση. Η διατύπωση αυτή είναι η εξής:

«[Ο όρος γραμματολογία] επιτρέπει να νοήσωμεν (...) όχι μόνον την ιστορικήν ἔκθεσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν ἑνός μόνου ἔργου διὰ τὴν ὁποίαν ἐπλάσθη τελευταίως ὁ ὅρος *Literaturwissenschaft* πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ *Literaturgeschichte*».¹²

Ο Δημήτρης Αγγελάτος στο σχολιασμό του της μετάφρασης του βιβλίου των Brunel, Pichois, Rousseau *Τι είναι συγκριτική γραμματολογία*, στον οποίο τίγονται σημαντικά ζητήματα φιλολογικής ορολογίας, διαβλέπει σε αυτή την πρόταση μια τάση διεύρυνσης του όρου *γραμματολογία* πέραν της ιστορικής του βάσης, τάση η οποία διαφαίνεται στους όρους «ανάλυση» και «κρίση»: σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, στους όρους αυτούς εγγράφεται από τον Συκουτρή η προοπτική της *κειμενοκεντρικής ανάλυσης*, της *κριτικής αξιολόγησης* και, εντέλει, της *θεωρητικής προσέγγισης* του λογοτεχνικού έργου. Παραθέτουμε ένα τμήμα της εν λόγω προβληματικής:

«Το κείμενο του Συκουτρή περί *γραμματολογίας* ἔθετε ένα ζήτημα που ήταν αποφασιστικής σημασίας για τις φιλολογικές και τις συγκριτολογικές σπουδές. (...) [Σ]το πλαίσιο της *γραμματολογίας*, η ιστορία συνδέεται από μεθοδολογική άποψη με τη δυνατότητα μιας κειμενοκεντρικής προσέγγισης δομικού, θα τολμούσε να πει κανείς, τύπου (:“ανάλυσι[ς]”) και μιας κριτικού-αξιολογικού περιεχομένου προσέγγισης των κειμένων (:“κρίσι[ς]”) (...). Η *γραμματολογία* δεν ήταν συνεπώς μία φιλολογική επιστήμη μεταξύ των άλλων, αλλά μάλλον (...) η βασικότερη· γινόταν, για να είμαστε ακριβέστεροι, η φιλολογική επιστήμη που περιείχε (όλες;) τις μεθοδολογικές δυνατότητες (την ιστορία, τη θεωρία και την κριτική, θα λέγαμε με μια πιο τρέχουσα ορολογία), η *επιστήμη* δηλαδή της *λογοτεχνίας*».¹³

Ας υπογραμμίσουμε τη συνδυαστική αυτή προοπτική, η οποία όχι μόνον ανάγει την κατά Συκουτρή *γραμματολογία* στο πεδίο της θεωρίας της λογοτεχνίας αλλά και συνάδει με τον τρόπο με τον οποίο ο όρος αυτός προσδιορίζεται από την ειδική βιβλιογραφία και σήμερα¹⁴, ως ένα σημαντικό για την προβληματική μας κρατούμενο.

III. Ο ορίζοντας της μεταθεωρίας

Ο λόγος περί μεθόδου που διατυπώνεται στο πλαίσιο της περί γραμματολογίας προβληματικής του συγγραφέα μας αποτελεί, εάν η ανάλυσή μας ευσταθεί, και τη δεύτερη ορίζουσα αναφοράς του θεωρητικού περί λογοτεχνίας στοχασμού του. Το άρθρο «Γραμματολογία» συνιστά όμως πεδίο θεωρητικού προβληματισμού και από άλλες απόψεις. Ας δούμε μερικές από αυτές.

Στο τρίτο κεφάλαιο του άρθρου, το οποίο επιγράφεται «Σχέσις πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας»¹⁵ και είναι, ὅπως ἐνδεικνύει ο τίτλος του, ἐπιστημολογικοῦ περιεχομένου, στο μέτρο που ἐξετάζει τὴ σχέση τῆς γραμματολογίας με ὁμολογία τῆς ἐπιστημονικά πεδία (τὴ βιβλιογραφία, τὴν ἱστορία τῆς τέχνης, τὴν ψυχολογία, τὴ γλωσσολογία κ.ά.), ὀρίζονται ἡ Κριτική, ἡ Αἰσθητική καὶ ἡ Ποιητική.¹⁶ Με τοὺς ὁρισμοὺς αὐτοὺς, που ἀποτελοῦν ἐνδελεχεῖς κωδικοποιήσεις τῶν κύριων ἐννοιολογικῶν συνιστωσῶν τῶν ἐν λόγω πεδίων, εἰσάγονται δύο υπάλληλοι κύκλοι τῆς συκκουτρικῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνίας, ἡ *μετακριτική* καὶ ἡ *μεταθεωρία*. Ἀς δούμε ἐνδεικτικά ἓνα τμήμα τοῦ ὁρισμοῦ τῆς Ποιητικῆς:

«Ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς φύσεως τῆς λογοτεχνίας (ὄχι μόνον τῆς ποιήσεως) καὶ τῶν μορφῶν αὐτῆς καὶ στοιχείων ἐξετάζει ὑπὸ συστηματικὴν ἄποψιν ὅ,τι ἡ γραμματολογία ὑπὸ ἱστορικὴν. Ἐντεῦθεν, ἂν καὶ τὰς γνώσεις τῆς ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ ἱστορικά δεδομένα δι' ἀφαιρέσεως, δὲν περιορίζεται αὕτη εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἑνὸς μόνου λαοῦ ἢ μίας ἐποχῆς, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ διατυπώσῃ νόμους καὶ ἐννοίας εὐρυτάτης κατὰ τὸ δυνατόν ἰσχύος».¹⁷

Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπισήμανση τῆς *οντολογικῆς* («ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς φύσεως τῆς λογοτεχνίας») καὶ τῆς *αφαιρετικο-ολιστικῆς* («δι' ἀφαιρέσεως», «ζητεῖ νὰ διατυπώσῃ νόμους καὶ ἐννοίας εὐρυτάτης ἰσχύος») διάστασης τοῦ ὅρου, ἐπισήμανση μέσω τῆς ὁποίας ἀποδίδονται, ὅπως βλέπουμε, με ἀκρίβεια ἀξονικὲς τοῦ ὀρίζουσες.

Θα ἀξίζε να υπογραμμίσουμε ὅτι ἡ περὶ ποιητικῆς προβληματικὴ τοῦ Συκουτρή, που εἰσάγεται με αὐτὸ τὸν ὁρισμό, ἀναπτύσσεται πληρέστερα στὴν «Εἰσαγωγή» τοῦ στὴν πραγματεία τοῦ Ἀριστοτέλη *Περὶ Ποιητικῆς* (1936)¹⁸: ἡ μελέτη αὐτή, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μνημειώδες ἔργο κλασικῆς φιλολογίας, συνιστᾷ καὶ ἓνα σημαντικό κείμενο μεταθεωρίας τῆς λογοτεχνίας, στο μέτρο που ἀναλύει κριτικά τὸν θεωρητικὸ περὶ λογοτεχνίας στοχασμό τοῦ Σταγίρητη φιλοσόφου. Καθὼς τὸ παρὸν ἀναλυτικὸ πλαίσιο δὲν μας ἐπιτρέπει να ἐπεκταθούμε ἐπὶ τοῦ θέματος, θα περιοριστοῦμε στο να σημειώσουμε ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀριστοτελικῆς πραγματείας που προτείνεται ἀπὸ τὸν Συκουτρή εἶναι βαθιὰ ἐμποτισμένη ἀπὸ τὴ θήτευσή του στὸν ἰδεαλισμό καὶ τὸν γερμανικὸ ρομαντισμό, θεωρητικὰ παραδείγματα που ἀποτελοῦν σημαίνοντες πόλους τῆς σκέψης του.¹⁹

Προσπαθώντας τώρα να ἀνιχνεύσουμε συστηματικότερα τὸν μεταθεωρητικὸ λόγο τοῦ Συκουτρή, ἔτσι ὅπως αὐτὸς διαμορφώνεται στο ἄρθρο «Γραμματολογία», θα σταθούμε στο τέταρτο καὶ τὸ πέμπτο κεφάλαιο τοῦ τελευταίου, τα ὁποία ἐπιγράφονται ἀντίστοιχα «Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις» καὶ «Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις».²⁰

Το κεφάλαιο «Ιστορική ἐπισκόπησις» παρακολουθεί αναλυτικά τη σταδιακή διαμόρφωση της επιστήμης της γραμματολογίας στην Ευρώπη από την αρχαιότητα έως τον 19ο αιώνα. Η παρακολούθηση αυτή γίνεται υπό το πρίσμα ενός συγκεκριμένου ζητουμένου, το οποίο είναι επιστημολογικής τάξης: πρόκειται για τη σταδιακή συγκρότηση της γραμματολογίας σε αυτόνομη, προικισμένη με συστηματικότητα, μεθοδολογική συνέπεια και συνθετικό πνεύμα επιστήμη.

Πού όμως εισάγεται το παράδειγμα της μεταθεωρίας; Κατά κύριο λόγο, στο δεύτερο μισό του κεφαλαίου (σ. 151 κ.ε.), όπου στην ιστορική επισκόπηση περί ης ο λόγος έρχονται να ενσωματωθούν ορισμένα πρώιμα μεταθεωρητικά μορφώματα. Απομονώνουμε ενδεικτικά τρία από αυτά:

- α) την αναφορά στον Herder, στο πλαίσιο της οποίας αποδίδονται κριτικά δύο σημαντικές ορίζουσες της θεωρίας του γνωστού φιλοσόφου του τέλους του 18ου αιώνα, η έννοια του *οργανισμού* και αυτή του *εθνικού πνεύματος*.
- β) την αναφορά στη θεωρία της λογοτεχνίας του γερμανικού ρομαντισμού, στα όρια της οποίας σχολιάζονται βασικές πτυχές της ρομαντικής αισθητικής, όπως η έννοια του *πνεύματος της εποχής* (*Zeitgeist*) και αυτή της *καλλιτεχνοποίησης της ζωής*.
- γ) την αναφορά, τέλος, στις επιστημονικές αρχές του θετικισμού του Auguste Comte και στη μεγάλη επίδραση που αυτός άσκησε στις ευρωπαϊκές γραμματολογικές σπουδές.²¹

Τα μεταθεωρητικά μορφώματα πυκνώνουν και συστηματοποιούνται περισσότερο στο προαναφερθέν πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο του άρθρου «Αί σύγχρονοι κατευθύνσεις». Σε τι συνίστανται, ακριβέστερα, οι κατευθύνσεις αυτές; Σε ένα κύμα μεθοδολογικών ζυμώσεων, οι οποίες τοποθετούνται, μαθαίνουμε διαβάζοντας τις πρώτες γραμμές της σχετικής πραγμάτευσης, στο διάστημα από την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα και μετά και κυρίως στην εποχή που ακολούθησε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κοινός παρονομαστής των δρωμένων αυτών είναι – παραθέτουμε ένα εύγλωττο απόσπασμα του εισαγωγικού τμήματος του κεφαλαίου:

«[Ο] ἄγὼν ἐναντίον τῆς (...) ἱστορικῆς-θετικιστικῆς μεθόδου, ἡ δὲ προσπάθειά των δὲν στρέφεται κυρίως εἰς τὸν πλουτισμὸν τοῦ ὕλικου τῶν γνώσεων, διὰ τὸν ὁποῖον ἀναγνωρίζεται ἡ ἱστορικὴ μέθοδος ὡς ἡ μόνη κατάλληλος, ἀλλ' εἰς τὴν συστηματικὴν αὐτοῦ κατὰ τάξιν, τὴν ζωντάνευσιν τῶν συγκεντρωμένων γεγονότων, τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς αὐτά, τὴν σύλληψιν τοῦ οὐσιώδους στοιχείου τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Ἐναντίον τῆς ἱστορικῆς μεθόδου ἐπιρρίπτεται, ὅτι δὲν εἶναι εἰς θέσιν παρὰ τὰ γεγονότα νὰ συλλάβῃ τὸ πνεῦμα διὰ τὸ ὁποῖον ἔχουν ἄξιαν τὰ γεγονότα,

και την ζωήν εἰς τὴν ποικίλην τῆς ἐμφάνισιν, ἀλλὰ μόνον ὠρισμένους χρονολογικοὺς καὶ βιογραφικοὺς σταθμούς. Ἡ ζωὴ τοῦ Γκαῖτε π.χ. εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸ ἄθροισμα χρονολογιῶν καὶ γεγονότων (...). Αὐτὸ τὸ “περισσότερον”, αὐτὴν τὴν *ὀλότητα τῆς ζωῆς ἐν τῇ γενικότητί της* συγχρόνως εἰς τὸν πλοῦτον τῶν ἀτομικῶν τῆς χαρακτηριστικῶν, ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ ἡ ἱστορικὴ σχολή, διότι ὁ θετικισμὸς καὶ ἡ ἐμπειρικὴ τῆς γνωσιολογία δὲν τῆς παρέχει τὰ ἀπαραίτητα ὄργανα. Ἐπίσης ὁ *Φάουστ* τοῦ Γκαῖτε εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ ἀπλοῦν ἄθροισμα ἰδεῶν (...), φραστικῶν μέσων, μέτρων, εἰκόνων, μοτίβων κ.λπ., ὅπως ζητεῖ ὁ ἀναλυτικὸς τρόπος ἐρεῦνης τῆς ἱστορικῆς μεθόδου νὰ παραστήσῃ. Εἶναι ὀργανικὸν ὅλον, μὲ αἰσθητικὰς ἀξίας, ἠθικὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον διανοητικόν, εἶναι καλλιτέχνημα, ἀλλὰ πρὸς κατανόησιν ἐνὸς καλλιτεχνήματος ὁ θετικισμὸς δὲν διαθέτει ὄργανα». ²²

Δύο εἶναι λοιπόν τα ζητούμενα αὐτοῦ τοῦ νέου τότε παραδείγματος: ἀπὸ τη μια μεριά, ἡ απομάκρυνση ἀπὸ το θετικισμό καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, μια στενὰ συναρτημένη με τὴν παράδοση τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τῆς Ἑρμηνευτικῆς *ἐνδο-αισθητικῆς προσέγγιση*, στόχος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἀπόδοση «τῆς ὀλότητ[ος] τῆς ζωῆς ἐν τῇ γενικότητί της» καὶ ἡ ἀνάδειξη τοῦ «οὐσιώδους στοιχείου τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς», δηλαδή, γιὰ νὰ μιλήσουμε με σύγχρονους ὅρους, τῆς λογοτεχνικότητος.

Ἐν συνεχείᾳ καὶ ἕως το τέλος τοῦ κεφαλαίου²³ παρουσιάζονται μίᾳ πρὸς μίᾳ οἱ επιμέρους τάσεις καὶ μεθοδολογικὲς ἐκδοχῆς αὐτοῦ τοῦ νέου τότε θεωρητικοῦ συνεχούς· ἡ παρουσίαση αὐτή, πού συνιστᾷ μίᾳ πυκνὴ κριτικὴ ἀπόδοση τῶν ἀρχῶν τῶν ὑπο ἐξέταση παραδειγμάτων, ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπόληξη τῆς μεταθεωρητικῆς ἐκδίπλωσης τοῦ ἀρθροῦ «Γραμματολογία».

Οἱ θεωρητικὲς τάσεις περὶ ὧν ὁ λόγος εἶναι οἱ εξῆς: ἡ ἀπότοκος τῆς Ἑρμηνευτικῆς *βιογραφικῆς μεθόδου*, ὑπὸ τὴν ὁποία συγκεντρώνονται κριτικοὶ ὅπως ὁ Fr. Gudolf καὶ ὁ S. Bertram· ὡς ζητούμενὸ τῆς προσδιορίζεται ἡ σύλληψη καὶ ἡ ἐρμηνεία «το[ῦ] οὐσιώδ[ους] στοιχεί[ου] μιᾶς προσωπικότητος, ὅπερ ὑπάρχει εἰς αὐτὴν ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ ἐκδηλώνεται εἰς τὴν ζωὴν τῆς, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς». ²⁴

ἡ νεορομαντικὴν καταβολὴν *φυλογραφικῆς μεθόδου*, ἡ ὁποία ἐστιάζεται στὴν ἐννοία τῆς φυλῆς ὡς ἐρμηνευτικὸ πλαισίον καὶ ὑπὸ τὴν ὁποία συγκεντρώνονται ὁ Γάλλος H. Taine καὶ κυρίως οἱ Γερμανοὶ A. Sauer καὶ J. Nadler·

ἡ *κοινωνιστικῆ* (ἡτοι ἡ κοινωνιολογικὴ) μέθοδος, ἡ ὁποία, ὄντας στενὰ συναρτημένη τόσο με τὴ θεωρίαν τοῦ H. Taine ὅσο καὶ με τὴν κοινωνιολογίαν τῶν E. Durkheim καὶ M. Weber, «ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν γραμματείαν ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας». ²⁵

ἡ *ειδογραφικῆ θεωρία* (δηλαδή ἡ θεωρία τῶν λογοτεχνικῶν ειδῶν), στο πλαι-

σιο της οποίας γίνεται αναφορά στην ειδολογική προβληματική των Αριστοτέλη, Brunetière και K. Viëtor·

η *μορφογραφική* ή *φρασεογραφική μέθοδος*, αντικείμενο της οποίας είναι «[ἐ]κείνο ὅπερ διακρίνει ἓν λογοτέχνημα ἀπὸ ἄλλα γραμματειακὰ προϊόντα [ήτοι] κυρίως ἡ ἑξωτερική των μορφή (*Gestalt*)»²⁶. ὑπὸ τὸν ὅρο αὐτὸ ἐξετάζονται, ἐκτὸς των ἄλλων, οἱ θεωρητικοὶ O. Walzel καὶ F. Strich, εἰσηγητές, διαβάζουμε, μίας μορφοκεντρικῆς ἀνάλυσης που προσδιορίζει τὴ φραστικὴ δομὴ τοῦ λογοτεχνήματος ὡς φορέα πνευματικῶν κατηγοριῶν·

ἡ προταθεῖσα ἀπὸ τὸν Wilhelm Dilthey *νοογραφικὴ μέθοδος*, ὑποσύνολο μίας Ἑρμηνευτικῆς τοῦ πολιτισμοῦ, ζητούμενο τῆς οποίας εἶναι «νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ποιητικὸν ἔργον πρωτίστως ὡς ἐκδήλωσιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ δημιουργοῦ του, ἐν σχέσει πρὸς τὸν βαθμὸν συνειδήσεως τοῦ ὅλου πνεύματος [Geist] καὶ τοῦ ἀντικατοπτρισμοῦ του εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν κυρίως»²⁷

ἡ ντιλταϊκῶν καὶ νεοκαντιανῶν καταβολῶν *προβληματογραφικὴ μέθοδος*, ἡ οποία συνίσταται στὴ μελέτῃ τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου ὑπὸ τὸ πρίσμα φιλοσοφικῶν θεματικῶν καὶ εκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τὸν R. Unger·

καὶ, τέλος, ἡ *ψυχαναλυτικὴ μέθοδος* («ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἀσυνειδήτου ψυχικοῦ στοιχείου τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ προσπάθεια νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ καλλιτεχνικὴ παραγωγή ὡς ἐκδήλωσις ἐρωτισμοῦ»²⁸), στὴν ὁποίαν δὲν ἀφιερώνονται παρὰ τέσσερις γενικοῦ περιεχομένου γραμμές.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, ἐξάλλου, ἡ επανειλημμένη ἀναφορὰ τοῦ Συκουτρή στο ἔργο του κυριότατου εκπροσώπου τῆς Ἑρμηνευτικῆς καὶ εἰσηγητῆ τῆς ἀντιθετικιστικῆς ἐπιστημολογίας τῆς ἐποχῆς, γερμανοῦ φιλοσόφου Wilhelm Dilthey: στο ἀρθρο «Γραμματολογία» ἡ φιλοσοφία τοῦ Dilthey σχολιάζεται μίαν ἀκόμη φορὰ ἐκτὸς τῆς προαναφερθείσας· θα ἀξίζε νὰ δούμε με ποίους ἀκριβῶς ὁρους:

«Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως αὐτὸ πρέπει προηγουμένως νὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ Γουλιέλμου Ντίλταϊ, ὁ ὁποῖος ἔσχε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῆς συγχρόνου Γερμανίας (...). Τὸ 1906 κυκλοφόρησαν εἰς τὸμον οἱ τέσσαρες ρηξικέλευθοι γραμματολογικαὶ τοῦ μελέται ὑπὸ τὸν τίτλον *Βίωμα καὶ Ποίησις* (*Erlebnis und Dichtung*), με τὰς ὁποίας ἤνοιξε τὸν δρόμον εἰς βαθυτέραν κατανόησιν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ. Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Ντίλταϊ εἶναι ὅτι καὶ ἡ ποίησις δὲν εἶναι ἀπλὴ παιδιὰ (...), ἀλλὰ *ἐρμηνεία τῆς ζωῆς* (*Lebensdeutung*), ὅπως ἀκριβῶς ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὅμως διαφέρει ὡς πρὸς τὰ μέσα ἅτινα χρησιμοποιεῖ, καὶ τὸν βαθμὸν τῆς καθολικότητος. Τὴν οὐσίαν τῆς ποιήσεως ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ ἀπὸ βαθεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ διαφοροῦ τρόπου, καθ' ὃν ἀντικρύζει ὁ ποιητὴς τὸν κόσμον

και την ζωήν, με τὸν ὁποῖον παρουσιάζεται εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ζωντανὴν πείραν τῆς ζωῆς του (*Erlebnis*) τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν ζωήν ἀρπάζει ὠρισμένον μόνον μέρος καὶ αὐτὸ ἐξαίρει εἰς σημαντικότητα, εἰς σύμβολον τῆς ὁλότητος τῆς ζωῆς καὶ τῶν προβλημάτων της, ἀφαιρουμένων τῶν τυχαίων περιστατικῶν (...). Τὸ καθολικὸν νόημα τῆς ζωῆς ζητεῖ ὁ ποιητὴς (...) νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ παραστήσῃ, ὅχι δὲ τὴν πραγματικότητα. Καὶ τοῦτο τὸ κατορθώνει, ὅχι μὲ ἐννοίας καὶ μὲ ἀντικειμενικὴν προσήλωσιν εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅπως ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἐλευθέρως καὶ μὲ τὴν χρῆσιν τῶν πλαστικῶν μέσων τῆς τέχνης». ²⁹

Ἡ λογοτεχνία προσδιορίζεται, διαβάζουμε στο παρατιθέμενο χωρίο, ως μια διὰ καλλιτεχνικῶν μέσων απόδοση του «καθολικοῦ νοήματος» της ζωῆς, μια ενδο-αισθητικὴ διερεύνηση του ουσιαστικοῦ νοηματικοῦ πυρήνα της ἀνθρώπινης ἐμπειρίας. Με τὴν ἀναφορά αὐτὴ στον Dilthey, που συμπυκνώνει θαυμαστά τους κεντρικοὺς ἀξονες της μελέτης *Erlebnis und Dichtung*³⁰, ἔργου ἀναφοράς του φιλοσόφου ἀναγόμενου στο παράδειγμα της *φιλοσοφίας της ζωῆς*, εἰσάγεται συστηματικὰ ἓνα ἀπὸ τα κυριότερα στρώματα της συκουτρικῆς θεωρίας καὶ μεταθεωρίας της λογοτεχνίας, ἡ Ἑρμηνευτικὴ.

Θα ἀξίζε να υπογραμμίσουμε ὅτι τὸ θεωρητικὸ παράδειγμα που ἀποδίδεται με τὸν ὅρο *φιλοσοφία της ζωῆς*, παράδειγμα το ὁποῖο καλλιεργήθηκε, ἐκτὸς των ἄλλων, στους κόλπους της ντιλταϊκῆς Ἑρμηνευτικῆς, διαθέτει, πέραν της διαφαινόμενης αἰσθητικῆς, καὶ μιαν ἐνδιαφέρουσα ἐπιστημολογικὴ διάσταση: πρόκειται γιὰ τὸ αἶτημα της ἀπομάκρυνσης των ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τα ὅρια του θετικισμοῦ καὶ του συνακόλουθου προσανατολισμοῦ τους πρὸς τὸν ὀρίζοντα της *ἀνθρώπινης ζωῆς*, ἡ ὁποία νοεῖται ὡς ἡ πραγματικὴ καὶ ἱστορικὰ προσδιορισμένη βιωμένη ἐμπειρία του υποκειμένου. ³¹

Καθὼς τὸ ζήτημα του διαλόγου του Συκουτρή με τὴ φιλοσοφία του Dilthey πρόκειται νὰ το ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ σε εἰδικὴ ἐργασία, θα περιοριστοῦμε στο σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ θήτευση του συγγραφέα μας στο ἔργο του γερμανοῦ φιλοσόφου διαφαίνεται, ἐκτὸς των ἄλλων, στη μελέτη *Φιλολογία καὶ ζωὴ* (1931), ἐναρκτήριό του μάθημα στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. ³² Ἐργο ἀναστοχασμοῦ ἐπιστημολογικοῦ ἐν πολλοῖς περιεχομένου («θεωρητικὴ καὶ φιλοσοφικὴ τῆς φιλολογικῆς πράξεως ἐπισκόπησι[ς]», σύμφωνα με καίρια διατύπωση του ἰδίου του συγγραφέα ³³), τὸ κείμενο αὐτὸ προτείνει, ὅπως θυμόμαστε, μιαν ἐνδελεχὴ θεωρία της ἐπιστήμης της φιλολογίας ἐστιαζόμενο σε σημαίνουσες θεματικές, μεθοδολογικὲς καὶ φιλοσοφικὲς της ὀρίζουσες. Ἡ ντιλταϊκὴ ἐπίδραση, ἡ ὁποία ἐνδεικνύεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν τίτλο της μελέτης («φιλολογία / ζωὴ») διατρέχει τὴν προβληματικὴ της, καθὼς ὅ,τι κατὰ κύριο λόγο διερευνάται σε αὐτὴν εἶναι ἡ προοπτικὴ της σύνδεσης της ἐπιστήμης της φιλολογίας με τὴν

έννοια της ζωής – της ζωής συλλαμβανόμενης ως ευρύτερου πνευματικού, ανθρωπολογικού και πραξιολογικού πλαισίου.

*

Ορισμός της λογοτεχνίας, λόγος περί μεθόδου, μετακριτική και μεταθεωρία, επιστημολογία, αναστοχασμός. Ιδού λοιπόν οι κύριες συνιστώσες της θεωρίας της λογοτεχνίας του Ιωάννη Συκουτρή, υποσυνόλου της βαθιά στοχαστικής διάστασης του ρηξικέλευθου έργου αυτής της μορφής αναφοράς της επιστήμης μας.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1 Η μελέτη αυτή αποτελεί επανεπεξεργασμένη μορφή της ανακοίνωσης «Όψεις του έργου του Ιωάννη Συκουτρή», που παρουσιάστηκε στο Colloquium του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ. «Μεταξύ Θεωρίας και Κριτικής: ερμηνευτικά και μεθοδολογικά ζητήματα» στις 25 Μαΐου 2004· αποτελεί επίσης πυρήνα ομόθεμης μονογραφίας, η οποία βρίσκεται σήμερα σε πρώιμο στάδιο εκπόνησης. Ευχαριστώ για τις παρατηρήσεις τους τους καθηγητές Δ.Ι. Ιακώβ, Δημήτρη Αγγελάτο, Παναγιώτη Νούτσο, καθώς και τους συναδέλφους Μίλτο Πεχληβάνο και Σταύρο Τσιτσιρίδη. Για την πολύτιμη, εξάλλου, βοήθειά της σε ζητήματα φιλοσοφικής ορολογίας και βιβλιογραφίας ευχαριστώ τη συνάδελφο Γκόλφω Μαγγίνη.

2 Για μιαν υπερεριστατωμένη παρουσίαση του ιστορικού διαγράμματος της νεοελληνικής θεωρίας της λογοτεχνίας, βλ. Δημήτρη Αγγελάτο, «Νεοελληνική κριτική: συγκριτική φιλολογία, θεωρία της λογοτεχνίας», στο *Ελλάς. Η Ιστορία και ο*

πολιτισμός του ελληνικού έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, τ. Α', Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1997-1998, σσ. 559-560· η παρουσίαση αυτή δεν περιλαμβάνει κάποια αναφορά στο έργο του Συκουτρή. Ουδεμία, εξάλλου, αναφορά στο κριτικο-θεωρητικό έργο του συγγραφέα μας γίνεται στη μελέτη της Μαρίας Κ. Πεσκετζή, *Θεωρία της λογοτεχνίας και νεοελληνική λογοτεχνική κριτική*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004.

Από τις παρουσιάσεις επιμέρους όψεων του συκουτρικού έργου απομονώνουμε ενδεικτικά τις εξής μελέτες: (α) Για τον Ι. Συκουτρή κλασικό φιλόλογο: Δανιήλ Ιακώβ, «Ο Ιωάννης Συκουτρός και η αρχαία επιστολογραφία» και «Ο Μότσαρτ της ελληνικής κλασικής φιλολογίας», στο *Η αρχαιογνωσία του Οδυσσέα Ελύτη και άλλες νεοελληνικές δοκιμές*, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 191-204 και 217-219 αντίστοιχα· του ιδίου (σε συνεργασία με τον Α. Ρεγκάκο), «Προλογικό σημείωμα», στο Ι. Συκουτρή, *Μελέτες και άρθρα. Τα γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, τ. Α'. Οι επιστολές του Σωκράτη και

των Σωκρατικών. Αρχαία επιστολογραφία, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2001, σσ. 9-13· Βασ. Λαούρδας, «Ιωάννης Συκουτρής. Η φιλολογία ως “αίρεσις βίου”» και Ι.Θ. Κακριδής, «Ο ερευνητής φιλόλογος», *Νέα Εστία*, τεύχ. 738, 1 Απριλίου 1958, σσ. 449-457 και 465-470 αντίστοιχα· καθώς και τις νεκρολογίες των Σ. Κουγέα, Ι. Θεοδωρακόπουλου και Α. Körte, που περιλαμβάνονται στον τόμο *Μελέται και Άρθρα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Ίδρυμα Σχολής Μωραΐτη, 1982, σσ. 19-27, 62-67 και 72-77 αντίστοιχα. (β) Για τον Ι. Συκουτρή βυζαντινολόγο: Βασίλης Κατσαρός, «Ο Συκουτρής και το Βυζάντιο», περ. *Αντί*, τεύχ. 560, 23 Σεπτεμβρίου 1994 (αφιέρωμα στον Ιωάννη Συκουτρή), σσ. 64-67 και Βασ. Λαούρδας, *ό.π.*, σσ. 457-459. Τέλος, για μιαν αναστοχαστικής τάξης παρουσίαση του συνόλου του συκουτρικού έργου, στην οποία υπογραμμίζεται, εκτός των άλλων, η θήτευση του ανθρώπου στους χώρους της νεοελληνικής φιλολογίας και της φιλοσοφίας, βλ. Ι. Συκουτρή, «Η Εισαγωγή του Ύπομνήματος προς την Φιλοσοφικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών», στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*, σσ. 79-83.

3 Λόγω του εισαγωγικού της χαρακτήρα, η μελέτη μας θα εστιαστεί στα άρθρα «Γραμματεία» και «Γραμματολογία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929), κάνοντας ενδεικτικές μόνον αναφορές σε δύο άλλα σημαντικά έργα του συγγραφέα μας, την «Εισαγωγή» του στην πραγματεία του Αριστοτέλη *Περί Ποιητικῆς* (μετάφρασις ὑπό Σίμου Μενάρδου, Εισαγωγή, κείμενον καὶ ἐρμηνεία ὑπό Ι. Συκουτρή, Ακαδημία Αθηνών, «Ελληνική Βιβλιοθήκη», Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1991, συγγρ. 1936, σσ. 15-148) και το κείμενο «Φιλολογία και ζωή» (στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*,

σσ. 210-239), που αποτελούν αντικείμενα ειδικών υπό εκπόνηση μελετών.

4 Antoine Compagnon, «Η Λογοτεχνία», στο *Ο Δαίμων της θεωρίας. Λογοτεχνία και κοινή λογική*, μετάφραση Α. Λαμπρόπουλος, Επιμέλεια-Θεώρηση μετάφρασης Άννα Τζούμα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003, σ. 31.

5 Ι. Συκουτρής, «Γραμματεία» (1929), στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*, σ. 125· η υπογράμμιση του συγγραφέα.

6 *Αντόθι*, σ. 126· η υπογράμμιση του συγγραφέα.

7 Για μια κριτική παρουσίαση των συνιστώσων και των θεωρητικών καταβολών της ποιητικής των Ρώσων Φορμαλιστών και των Γερμανών Μορφολόγων, βλ. Τσβετάν Τοντορόφ, «Η ποιητική γλώσσα (οι Ρώσοι Φορμαλιστές)», στο *Κριτική της κριτικής. Ένα μυθιστόρημα μαθητείας*, Μετάφραση Γ. Κιουρτσάκης, Προλεγόμενα Π. Μουλλάς, σσ. 31-58 και Jean-Yves Tadié, «Οι Ρώσοι Φορμαλιστές» και «Η Γερμανική Κριτική», στο *Η Κριτική της λογοτεχνίας στον εικοστό αιώνα*, Προλεγόμενα – Μετάφραση – Σημειώσεις Ι.Ν. Βασιλαράκης, Τυπωθήτω, Αθήνα 2001, σσ. 39-77 και 79-118 αντίστοιχα.

8 Σχετικά με τη διαφορική και μορφοκεντρική λογική της καντιανών και ρομαντικών καταβολών θεωρίας της τέχνης και της λογοτεχνίας, λογική που αποκρυσταλλώνεται, όπως ξέρουμε, στην αρχή της αυτονομίας της τέχνης, θα απομονώναμε εντελώς ενδεικτικά τις εξής τρεις μελέτες: Ph. Lacoue-Labarthe / J.-L. Nancy, *L'Absolu littéraire. Théorie de la littérature du romantisme allemand*, εκδ. Seuil, Paris 1978· Κώστας Ανδρουλιδάκης, «Εισαγωγή του μεταφραστή [και κυρίως τα κεφάλαια] V. Η θεμελίωση της Αισθητικής και VIII. Επίδραση και σημα-

σία της τρίτης Κριτικής», στο Immanuel Kant, *Κριτική της κριτικής δύναμης*, Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Κ. Ανδρουλιδάκης, Ιδεόγραμμα, Αθήνα 2004, σσ. 21-65· Antoine Compagnon, *Ο Δαίμων της θεωρίας*, ό.π., σσ. 47-51.

9 Ι. Συκουτρή, κεφ. «Όρισμός» και «Έργον καὶ μέθοδος» του άρθρου «Γραμματολογία» (1929), στο *Μελέται και Άρθρα*, ό.π., σσ. 128-129 και 130-133 αντίστοιχα.

10 Εύγλωττη από την άποψη αυτή είναι και η εξής παρατήρηση του Συκουτρή:

«[Υ]ποχρέωσις ἡμῶν τῶν κλασσικῶν φιλολόγων εἶναι νὰ βοηθήσωμεν διὰ τῆς φιλολογικῆς μεθόδου, ὅπως ἔχει ἀναπτυχθῇ ἀρτιώτατα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, νὰ μελετηθῇ ἐπιστημονικῶς καὶ ἡ νεοελληνική (...). Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὅλα σχεδόν τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν νεωτέραν λογοτεχνίαν δημοσιεύματά μου ἔχουν μεθοδολογικόν, καὶ ἄρα πολὺ γενικώτερον χαρακτήρα». («Εἰσαγωγή τοῦ Ὑπομνήματος», ό.π., σ. 83· η υπογράμμιση του συγγραφέα).

11 «Γραμματολογία», ό.π., σ. 128.

12 *Αντόθι*, σ. 128.

13 Pierre Brunel, Claude Pichois, André-Michel Rousseau, *Τι εἶναι συγκριτική γραμματολογία;*, Πρόλογος – Μετάφραση – Σημειώσεις Δημήτρης Αγγελάτος, Πατάκης, Αθήνα 1998, σημείωση 1, σσ. 21-23.

14 Βλ. σχετικά Γιώργος Βελουδής, *Γραμματολογία. Θεωρία λογοτεχνίας*, Δωδώνη, Αθήνα 1994, σσ. 17-19 και 24-29 (παρατίθεται από τον Αγγελάτο, *αντόθι*, σ. 22).

15 Ι. Συκουτρή, «Γραμματολογία», ό.π., σσ. 135-140.

16 Ο ορισμός της Κριτικής (*αντόθι*, σσ. 135-136) συνιστά μια πυκνή ιστορικής και εννοιολογικής τάξης επισκόπηση του πεδίου στον ευρωπαϊκό και το νεοελληνικό χώρο, ενώ αυτός της Αισθητικής (σ.

137) αποτελεί συνεπή παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών του κλάδου. Παραθέτουμε δύο αντιπροσωπευτικά των εν λόγω κεφαλαίων χωρία:

Ι. «Κριτική. Ἡ διαφορὰ μεταξύ κριτικῆς καὶ γραμματολογίας ἐνυπάρχει εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἀμφοτέρων. Ἡ γραμματολογία εἶναι ἐπιστήμη ἱστορική, ἀποβλέπουσα κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης τῆς γνώσεως, ἀνάγκης καθαρῶς θεωρητικῆς. Τοῦναντίον ὁ κριτικὸς γράφει πρὸς ἓνα πρακτικὸν σκοπόν. Ἀποσκοπεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ (...) τὸ κοινὸν ὑπὲρ ἢ κατὰ συγγραφῆς τινός, νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν ἢ καὶ τὴν ἀπόρριψιν ἑνὸς λογοτεχνήματος μεσολαβῶν μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ» (σ. 136).

ΙΙ. «Αἰσθητική. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διακρίνει τὰ λογοτεχνικά μνημεῖα τῶν ἄλλων εἶναι ἡ πραγμάτωσις ἐν αὐτοῖς ἢ καὶ ἡ ἀπλὴ ἐπιδίωξις αἰσθητικῶν ἀξιών. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ σημασία τῆς αἰσθητικῆς διὰ τὸν γραμματολόγον εἶναι μεγάλη. Κεῖται δὲ ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μνημείων (...), ἀλλὰ ἰδίως ἐκεῖ ὅπου πρόκειται τὸ λογοτεχνίημα ν' ἀναλυθῇ αἰσθητικῶς. Ἐκεῖ θὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ ἐργασθῇ ὁ γραμματολόγος μὲ κατηγορίας καὶ ἐννοίας εἰλημμένας ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν. Φυσικὰ διαφέρει τὸ ἔργον τῆς αἰσθητικῆς κατὰ πολὺ ἀπὸ τῆς γραμματολογίας, καθότι οὔτε εἰς ὥρισμένα καλλιτεχνήματα περιορίζεται ὅπως αὐτή, οὔτε εἰς ὥρισμένην τέχνην, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν φύσιν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς καλαισθητικῆς συγκινήσεως νὰ συλλάβῃ ἐν τῇ γενικότητι καὶ τῇ ὑψίστη ἀφαιρέσει αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐμμέσως μόνον διὰ τῆς ποιητικῆς ἐπιδρα εἰς τὴν γραμματολογίαν» (σ. 137).

17 *Αντόθι*, σ. 137.

18 Αριστοτέλους, *Περὶ Ποιητικῆς*, ό.π.

19 Αναφορικά με την εν λόγω ρομαντίζουσα και ιδεαλίζουσα διάσταση παραθέτουμε ενδεικτικά δύο εύγλωττα χωρία της

«Εισαγωγής» – το πρώτο άπτεται της αριστοτελικής έννοιας της *μimήσεως*, ενώ το δεύτερο αυτής του *καθόλου*, βασικών εννοιών της *Ποιητικής* όσο και παραδειγμάτων αναφοράς της προσέγγισης του Συκουτρή:

Ι. «[‘Η] μίμησις δὲν εἶναι ρεαλιστική ἀναπαράστασις ἑνὸς αἰσθητοῦ προτύπου, δὲν εἶναι ἐπανάληψις τῶν ἐξωτερικῶν δεδομένων, ὅπως ἰσχυρίσθη ὁ Πλάτων (...) εἶναι παράστασις τοῦ εἶδους ἐν τῇ ψυχῇ (*Μεταφ.* 1032a32), καὶ δὴ παράστασις μὲ ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος, ἔχουσα ἐπομένως ἀπέναντι τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος ὁργανικὴν ὑπόστασιν καὶ ἐνότητα. Διὰ τοῦτο ἐπιτρέπει ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλει ἐνεργητικὴν, δημιουργικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ὑποκειμένου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιλογὴν, τὴν εὕρεσιν, τὴν διαμόρφωσιν, τὴν ἀποκάθαρσιν, τὴν ἐμβάθυνσιν τῶν στοιχείων, πὺν προσφέρει ἢ ἐμπειρικὴ ἢ ἱστορικὴ καὶ μυθικὴ πραγματικότης (...). Τὸ ἔργον τῆς μimήσεως εἶν’ ἓνας κόσμος καθ’ ἑαυτόν, ὅχι ἀπλὴ ἀντιγραφὴ τῆς ἐξωτερικῆς ροῆς τῶν πραγμάτων, καὶ ὥς κόσμος προϋποθέτει νοῦν διακοσμοῦντα ἐλευθέρως καὶ ἐνεργῶς, κατὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Εἶναι ἡ πραγματικότης ὑποβεβλημένη εἰς τεχνικὴν σχηματοποίησιν (*Stilisierung*)» (*αὐτόθι*, σ. 53· ἡ υπογράμμιση τοῦ συγγραφέα).

ΙΙ. «Εἶναι προῖδὸν ἐξιδανικεύσεως βέβαια τὸ καθόλου, ὅπως καὶ τὸ βέλτιον· ἀλλ’ ὅχι τῆς ἐξιδανικεύσεως ἐκείνης, ἢ ὁποία ἐξαίρει καὶ χρωματίζει ζωηρῶς ὀρισμένες εὐτυχεῖς στιγμὰς ἢ ἰδιότητος τῆς πραγματικότητος, φροντίζουσα πάντοτε νὰ διατηρηθῇ ἡ ὁμοιότης πρὸς αὐτήν. Ἡ ἐξιδανίκευσις τοῦ καθόλου ζητεῖ νὰ παραστήσῃ ἓνα πρᾶγμα εἰς τὴν ἐνιαίαν καὶ οὐσιώδη ἐμφάνισίν του, εἰς ἐκείνην πὺν ἀνταποκρίνεται καθαρώτερα καὶ ζωηρότερα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος αὐτοῦ, πρὸς τὴν

ιδέαν αὐτοῦ, δι’ ἀφαιρέσεως παντὸς στοιχείου συμπτωματικοῦ ἐπισκοτιζόντος τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν τῆς ιδέας αὐτῆς. Μᾶς παρουσιάζει τὴν ζωὴν ὅχι εἰς ὅ,τι μερικὸν ἐγκλείει, ἀλλ’ εἰς τὰς ιδεατὰς συνθήκας τῆς λειτουργίας της, χωρὶς ἀντιφάσεις, χωρὶς διαταραχὰς ἐκ τῆς συμπτωματικότητος, ἐκεῖ ὅπου οὐσία μαζὶ καὶ αἰτία τῶν πραγμάτων ἐμφανίζονται εἰς ὅλην τὴν λογικὴν διαύγειαν – μᾶς παρουσιάζει τὸ σημαντικόν, ὅχι τὸ πραγματικόν» (σσ. 61-62· ἡ υπογράμμιση τοῦ συγγραφέα).

Για μια διαλεγόμενη με τη συκουτρική προσέγγιση σύγχρονη μεταθεωρητικής τάξης προβληματικὴ πάνω στην αριστοτελικὴ *Ποιητική*, βλ. Δανιήλ Ι. Ιακώβ, *Ζητήματα λογοτεχνικῆς θεωρίας στὴν Ποιητικὴ τοῦ Αριστοτέλη*, Στιγμή, Αθήνα 2004.

20 Ι. Συκουτρή, «Γραμματολογία», *ό.π.*, σσ. 140-160 καὶ 161-171 ἀντίστοιχα.

21 *Αὐτόθι*, σσ. 151-160.

22 *Αὐτόθι*, σ. 161· ἡ υπογράμμιση δική μας.

23 *Αὐτόθι*, σσ. 164-171.

24 *Αὐτόθι*, σ. 164.

25 *Αὐτόθι*, σ. 167.

26 *Αὐτόθι*, σ. 169.

27 *Αὐτόθι*, σ. 170.

28 *Αὐτόθι*, σ. 171.

29 Ι. Συκουτρή, «Γραμματολογία», *ό.π.*, σσ. 163-164.

30 W. Dilthey, *Das Erlebnis und die Dichtung*, Leipzig, Reclam 1991· αγγλικὴ καὶ γαλλικὴ μετάφραση: *Poetry and Experience*, επιμ. R.A. Makkreel καὶ F. Rodi, Princeton, Princeton University Press, 1986· «Goethe et l’imagination poétique» [πρόκειται γιὰ τὴ γαλλικὴ μετάφραση ἐνός ἀπὸ τὰ τέσσερα δοκίμια τοῦ ἐν λόγῳ τόμου], στὸ *Écrits d’Esthétique*, μετάφραση D. Cohn καὶ E. Lafon, παρουσίαση S. Mesure, Les Éds. du Cerf, Παρίσι 1995, σσ. 223-288.

31 Η ντιλταϊκή φιλοσοφία της ζωής, επιστημολογικό παράδειγμα αναφοράς την εποχή που μας ενδιαφέρει, εισήχθη με τα εξής, εκτός των άλλων, έργα του γερμανού φιλοσόφου: *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883· αγγλ. μτφρ. *Introduction to the Human Sciences*, επιμ. R.A. Makkreel και F. Rodi, Princeton, Princeton University Press, 1989· γαλλ. μτφρ. *Introduction aux sciences de l'esprit*, επιμ. Sylvie Mesure, Les éd. du Cerf, σειρά «Passages», Παρίσι 1992)· *Entstehung der Hermeneutic* (1900· αγγλ. μτφρ. «The Rise of Hermeneutics», στο *Hermeneutics and the Study of History*, επιμ. R.A. Makkreel και F. Rodi, 1996· γαλλ. μτφρ. «Naissance de l'Herméneutique», στο *Écrits d'Esthétique*, ό.π.)· και *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (1910· αγγλ. μτφρ. *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*, επιμ. R. Makkreel και F. Rodi, 2002· γαλλ. μτφρ. *L'Édification du monde historique dans les sciences de*

l'esprit, επιμ. Sylvie Mesure, Les Éd. du Cerf, σειρά «Passages», Παρίσι 1988).

Από την πλούσια διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με το εν λόγω παράδειγμα επιλέγουμε ενδεικτικά τις εξής μελέτες: Rudolf A. Makkreel, *Dilthey. Philosopher of the Human Studies*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1975· του ιδίου, «Dilthey, Wilhelm», στο Edward Craig (επιμ.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, τόμ. III, London-New York, Routledge 1998, σσ. 77-83· και Charles R. Bambach, «Wilhelm Dilthey's Critique of Historical Reason», στο *Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism*, Ithaka and London, Cornell University Press, 1995, σσ. 127-185. Για μια κατατοπιστική, εξάλλου, εισαγωγή στην ιστορία της έννοιας, βλ. Jason Gaiger, «Lebensphilosophie», στο *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ό.π., σσ. 487-489.

32 Ι. Συκουτρή, «Φιλολογία και ζωή», ό.π.

33 *Αντόθι*, σ. 221.

S O M M A I R E

TH. NIFTANIDOU: Ioannis Sikoutris en tant que théoricien de la littérature.

L' article se propose d' étudier la théorie de la littérature qui sous-tend l'oeuvre de I. Sikoutris (1901-1937). L'analyse se centre à cet effet sur les principales sources (à titre indicatif idéalisme, romantisme allemand, Herméneutique) et modalités (définition de la littérature, métathéorie, problématique méthodologique et épistémologique) de la réflexion de cette figure majeure des lettres néo-helléniques.